

Boštjan KERBLER - KEFO

Nasledstvo na kmetijah kot posledica učinkovanja dejavnikov socialnogeografske strukture kmetij

Socialna geografija, Kmetijstvo, Hribovske kmetije, Nasledstvo na kmetijah

Social geography, Agriculture, Mountain farms, Farm succession

V prispevku so prikazani najpomembnejši izsledki raziskave, ki smo jo opravili v okviru doktorske disertacije z naslovom Povezanost nasledstva na hribovskih kmetijah v Sloveniji z njihovo socialnogeografsko strukturo [1]. V uvodu je predstavljen širši okvir in namen raziskave, v nadaljevanju pa so opisani termini, uporabljene metode in tehnike ter ciljna skupina in raziskovalni vzorec. Izsledki si sledijo sistematično in v logičnem zaporedju, sklepi pa vključujejo avtorjeva razmišljanja in njegove opredelitve do rezultatov. V zaključku so podane nekatere načelne rešitve nakazanih problemov. Rešitve zaradi kompleksnosti učinkovanja dejavnikov socialnogeografske strukture kmetij na nasledstvo na njih niso preproste.

The paper presents the most important results of research carried out within the framework of the doctoral thesis, »The Relationship Between Succession on Mountain Farms in Slovenia and their Socio-Geographical Structure«.[2]. In the introduction, the broader framework and purpose of the research is presented, while in the continuation the terms, methods and techniques employed are described, as well as the target group and research sample. The results follow systematically in a logical progression, whereas the conclusions include the author's reflections and determinations regarding the results. In the conclusion, principled solutions to the indicated problems are offered. Since the effect of the factors of the socio-geographical structure of farms on farm succession is complex, solutions are not simple.

1. Uvod

Hribernik (1996) ugotavlja, da je ena od najbolj prepoznavnih pojavnih oblik devitalizacije kmetij zmanjševanje interesa mladih generacij za kmetovanje. »Število in moč repulzivnih dejavnikov sta namreč precej večja od tistih, ki jih zadržujejo v kmetijstvu« (prav tam, 23, povzeto po A. Barbič in drugih 1984). Kljub temu spoznanju je bilo v Sloveniji doslej narejenih le nekaj raziskav, ki se ukvarjajo s proučevanjem vplivov različnih dejavnikov na nasledstvo na kmetijah. Najpomembnejši je prispevek ruralnih sociologov (A. Barbič, 1993; Hribernik, 1994, 1996) in agrarnih ekonomistov (Kovačič, 1996; Juvančič, 2002), v geografiji pa poglobljena raziskava o tej problematiki še ni bila opravljena.

V raziskavi, ki smo jo opravili v okviru doktorske disertacije, smo proučili vpliv dejavnikov socialnogeografske strukture – to so dejavniki poselitvene, posestne, demogeografske, proizvodne (ekonomske), tehnične in razvojno-

inovativne strukture – na nasledstvo na kmetijah. Pri tem smo se osredotočili le na segment slovenskih kmetij, in sicer na kmetije, ki so opredeljene kot hribovske [3]. Zanimalo nas je, s katerimi dejavniki in v kolikšnem obsegu vpliva socialnogeografska struktura hribovskih kmetij na nasledstvo na kmetijah. Pri tem smo nasledstvo na kmetiji opredelili kot stanja in odločitve glede naslejitve na hribovskih kmetijah v Sloveniji ter časovno opredelitev predaje kmetij naslednikom. V prispevku so prikazani najpomembnejši rezultati te raziskave.

2. Terminologija

Stanje glede naslejitve na kmetiji je opredeljeno s kriterijem, ali je na kmetiji že predvidena/določena oseba, ki bo za gospodarjem zagotovo v celoti prevzela nadzor nad upravljanjem kmetije ter bo postala tudi njen gospodar in lastnik, pri tem pa ni nujno, da je ta oseba gospodarjev potomec in da živi v njegovem gospodinjstvu.

Odločitev glede nasleditve na kmetiji pa smo opredelili glede na to, ali se je oseba, predvidena/določena za naslednika, že sama odločila, da bo gospodarja nasledila ter ali bo po prevzemu kmetije nadaljevala s kmetovanjem.

3. Tehnike in metode

Ker izkušnje tujih avtorjev kažejo, da je najprimernejša tehnika pridobivanja podatkov za proučevanje povezanosti nasledstva na kmetijah z dejavniki njihove socialnogeografske strukture **anketiranje**, smo jo zato uporabili tudi v svoji raziskavi. Kljub slabostim, ki jih novejša metodološka literatura pripisuje anketiranju in zaradi katerih postavlja v ospredje druge metode raziskovanja, zlasti kvalitativne (npr. intervju, ki po Robinsonu (1998), v primerjavi z anketo zagotavlja večjo mero fleksibilnosti ter vpogled v subjektivne presoje in možnost njihove analize), je izbrana tehnika zaradi kompleksnosti in obsega raziskovalnega problema primerna oblika zbiranja podatkov. V primerjavi s podatki, ki jih nudijo statistične službe, lahko namreč z anketiranjem dobimo podrobnejši vpogled na nasledstvo na kmetijah in v socialnogeografsko strukturo kmetij, hkrati pa lahko pridobimo pomembne podatke, ki jih statistične službe ne zajemajo. Nova spoznanja o proučevanih vplivih na hribovskih kmetijah v Sloveniji, ki smo jih pridobili z anketiranjem, smo kljub navedenim prednostim anketiranja še dodatno preverili in poglobili z **intervjuji** na kmetijah.

Vplive dejavnikov socialnogeografske strukture smo ugotavljali s pomočjo **modelov diskretne izbire**, imenovanih tudi verjetnostni modeli. Ti modeli so bili doslej v Sloveniji zelo redko uporabljeni kot statistična metoda v empiričnih raziskavah. V okviru naše raziskave so v slovenskem prostoru prvič uporabljeni na področju socialne geografije. Modeli diskretne izbire omogočajo analizo odnosov med odvisno spremenljivko (v naši raziskavi so bila to stanja in odločitve glede nasleditve na hribovskih kmetijah ter časovna opredelitev predaje kmetije nasledniku) in pojasnjevalnimi spremenljivkami (v naši raziskavi dejavniki socialnogeografske strukture hribovskih kmetij) na ravni posamezne kmetije. V primerjavi s konvencionalnimi regresijskimi metodami lahko s temi modeli odnose analiziramo, tudi če ne poznamo zveznih,

kvantitativnih vrednosti odvisne spremenljivke, temveč ločimo le končno število izidov, ki zavzemajo diskretne, kvalitativne vrednosti (Juvančič, 2002, povzeto po Maddalu, 1999, Wooldridge 2002). Poleg analitične vloge imajo modeli diskretne izbire tudi napovedovalno vlogo, in sicer lahko iz sprejetega modela in ocen njegovih parametrov iz vrednosti pojasnjevalnih spremenljivk napovemo vrednost odvisne spremenljivke oziroma stopnjo verjetnosti njene uresničitve.

4. Ciljna skupina in raziskovalni vzorec

Za raziskavo smo določili **ciljno skupino** hribovskih kmetij, ki smo jih izbrali na podlagi naslednjih kriterijev:

- Kmetija se je nahajala v alpski ali predalpski Sloveniji, pri čemer smo območje alpskih in predalpskih pokrajin Slovenije določili na podlagi Ilešičeve naravnogeografske regionalizacije iz leta 1974.
- Glavna proizvodna usmeritev na kmetiji je bila živinoreja – reja pašne živine ali mešana živinoreja.
- Starost gospodarja na kmetiji je bila 45 let ali več.

Na podlagi vseh treh kriterijev smo za ciljno skupino opredelili 6801 hribovsko kmetijo.

Med temi je bilo za anketiranje naključno izbranih 3000 gospodarjev, ki smo jim ankete poslali po pošti, od teh jih je ankete vrnilo 27,4 odstotka. Končni **raziskovalni vzorec** za ugotavljanje vplivov dejavnikov socialnogeografske strukture hribovskih kmetij na stanja in odločitve glede nasleditve na njih je obsegal 789 hribovskih kmetij oziroma 11,6 odstotka vseh hribovskih kmetij, ki smo jih na podlagi kriterijev opredelili kot ciljno skupino. Raziskovalni vzorec za ugotavljanje vplivov dejavnikov socialnogeografske strukture hribovskih kmetij v Sloveniji na časovno opredelitev prenosa hribovske kmetije na naslednika je obsegal 605 hribovskih kmetij oziroma 8,9 odstotka vseh hribovskih kmetij, ki so predstavljale ciljno skupino.

Po opravljeni empirični analizi rezultatov anketiranja smo opravili še 17 poglobljenih intervjujev. Vključeni so bili gospodarji kmetij, na katerih do nasleditve in nadaljnega kmetovanja ne bo prišlo, in gospodarji kmetij, ki jih bodo nasledniki zagotovo prevzeli in bodo

na njih tudi nadaljevali s kmetovanjem. S pomočjo intervjujev smo prišli do spoznanj o tem, kateri dejavniki so za gospodarje najpomembnejši, kako razmišljajo o nasledstvu na kmetijah, predvsem pa kakšna so v zvezi z nasledstvom njihova občutja in vedenja.

5. Rezultati

1. Rezultati o vplivih dejavnikov socialno-geografske strukture hribovskih kmetij kažejo, da le dejavniki tehnične strukture ne vplivajo ali zelo slabo vplivajo na stanja in odločitve glede nasleditve na hribovskih kmetijah, na časovno opredelitev prenosa hribovskih kmetij na naslednike pa ne vpliva le dejavnik, ki smo ga opredelili kot zaposlitev gospodarja in/ali njegovega partnerja zunaj kmetije.
2. Višina vpliva je izrazita ali visoka, verjetnost nasleditve in nadaljnega kmetovanja na hribovskih kmetijah v Sloveniji pa se **najbolj poveča**:
  - če je gospodar zadovoljen s svojim poklicem, z delom in življenjem na kmetiji;
  - če so v gospodarjevi družini potomci moškega spola in se njihovo število povečuje;
  - če je tržnost živinorejske proizvodnje visoka in je gozdni potencial vitalen;
  - če se povečuje višina (delež) prihodkov, ki izhajajo iz virov na kmetiji, in bo ta vrsta prihodkov na kmetiji najbolj prevladovala tudi v prihodnje;
  - če se povečuje delež, ki ga prinašajo k celotnemu letnemu prihodu na kmetiji subvencije;
  - če je kmetija finančno sposobna za vlaganja v nadaljnji razvoj in je brez finančnih bremenitev.
3. Višina vpliva je izrazita ali visoka, verjetnost nasleditve in nadaljnega kmetovanja na hribovskih kmetijah v Sloveniji pa se **najbolj zmanjša**:
  - če gospodar meni, da je kmetija prostorsko ter časovno odmaknjena od najbližjih administrativnih središč in prometnih poti oziroma da je izolirana;
  - če se dolgoročno zmanjšuje velikost kmetije in obseg opravljenega dela na kmetiji ter če se na kmetiji povečuje površina kmetijskih zemljišč, ki niso v uporabi za kmetijsko proizvodnjo;
  - če je oziroma bo naslednik zaposlen zunaj kmetije;
  - če ima ali bo imel naslednik višjo oziroma visokošolsko raven splošne izobrazbe.

4. Višina vpliva je izrazita ali visoka, čas preda je kmetije na naslednika pa se podaljša:
  - z večanjem števila otrok moškega spola v gospodarjevi družini;
  - s povečevanjem velikosti kmetije in višine (deleža) prihodkov, ki izhajajo iz virov na kmetiji, ter s finančno sposobnostjo kmetije za vlaganja v nadaljnji razvoj;
  - s poviševanjem starosti gospodarja.
5. Ugotovljene vplive dejavnikov socialno-geografske strukture hribovskih kmetij na nasledstvo na njih smo primerjali in povezali z mnenji in razmišljanji gospodarjev, ki smo jih pridobili z intervjuji. Izkazalo se je, da se spoznanja empirične raziskave v glavnem skladajo s tem, kako razmišljajo in kaj menijo o teh vplivih gospodarji. Kot dodaten dejavnik, ki po njihovem zmanjšuje verjetnost nasleditve in nadaljnega kmetovanja na hribovskih kmetijah v Sloveniji, so navedli še družbeno **marginalizacijo kmetijstva**, življenja na hribovskih kmetijah in kmečkega poklica nasploh, med dejavniki, ki naj bi vzpodbudno vplivali na stanja in odločitve glede nasleditve na njih, pa so posebej izpostavili **spoštovanje tradicije** in njenih vrednot.

6. Ugotovitve

1. Izsledki raziskave kažejo, da so najpomembnejši dejavniki, ki zadržujejo mlade v kmetijstvu, **emocionalne in ekonomske narave**. Veselje do dela in življenja na hribovski kmetiji ter spoštovanje tradicije in njenih vrednot pa je po našem mnenju le predpogoj za odločitev potencialnih naslednikov, da bodo kmetije prevzeli in na njih kmetovali. Glavni pogoj za to je primerna višina letnega prihodka, ki izhaja iz virov na kmetiji. Če ta pogoj ni izpolnjen, prevladajo dejavniki, ki imajo na te odločitve negativen vpliv.
2. Na slovenskih hribovskih kmetijah so še vedno zelo **zakoreninjeni tradicionalni vzorci** razmišljanja in ravnanja. Mnogim gospodarjem kmetije še vedno pomenijo način in smisel življenja – življenjski projekt – ne pa (še) kapitala, ki ga je treba nenehno oplajati, pri čemer je eden od zelo učinkovitih načinov za to čimprejšnji prenos kmetij na naslednike, za kar po našem mnenju ni pomembno, da so ti moškega spola.
3. Z raziskavo so se potrdila dosedanja spoznanja, da je **problem nasledstva na kmetijah zelo kompleksen**. Dejavniki

socialnogeografske strukture kmetij so namreč med seboj zelo povezani in pri vplivih na nasledstvo na kmetijah součinkujejo, ob tem pa ni vedno nujno, da so ti dejavniki vzroki za nasledstvo na kmetijah, lahko so tudi posledice tega. Da bi lahko razumeli in razložili vzroke ter posledice, bi morali analizirati vplive različnih dejavnikov socialnogeografske strukture kmetij na dogodke, ki so se dejansko zgodili v zvezi z nasledstvom na kmetiji in niso samo predvidevanja o tem, kar naj bi se dogajalo v prihodnosti, časovni okvir opazovanja pa bi moral biti dovolj širok.

4. Posebej pomembno je spoznanje, da je vsaka kmetija edinstvena, zato je svojevrsten tudi njen proces nasledstva. Nadaljnja raziskovanja nasledstva na kmetijah bi se tako morala osredotočiti na **spoznavanja življenjska cikla vsake kmetije** posebej in s tem celotnega procesa nasledstva na kmetiji – od socializacije gospodarjevih otrok ter tega, kako in kdaj poteka predaja nadzora nad upravljanjem posameznih dejavnosti, funkcij in vlog na kmetiji določenemu ali predvidenemu nasledniku do gospodarjeve upokojitve ali smrti, ko se na kmetiji najpogosteje spremeni tudi lastništvo. To bi nam še dodatno pomagalo razumeti, kateri dejavniki dejansko vplivajo na nasledstvo na kmetiji, in tudi, kateri deli socialnogeografske strukture kmetij so posledice značilnosti nasledstva na kmetiji.

7. Sklep

Z raziskavo nismo nameravali podati rešitev, da bi se mladi odločali za prevzem hribovskih kmetij v Sloveniji in da bi gospodarji kmetije čimprej predali, saj rešitve zaradi kompleksnosti problema niso preproste in enopomenske. Vendar pa menimo, da bi se potencialni nasledniki pogosteje odločali za prevzem hribovskih kmetij, gospodarji pa bi jim jih hitreje predali:

- če bi država jasneje poudarila pomen, ki ga imajo hribovske kmetije za pokrajino in celotno družbo ter sprejela njihovo ohranjanje kot **narodno vrednoto**, še zlasti pa, če bi jih kot takšne sprejela slovenska družba;
- če bi na hribovskih kmetijah prepoznali in **preseglj tiste tradicionalne vzorce razmišljanj in ravnanj**, ki ovirajo proces nasledstva ter s tem ogrožajo nadaljnji razvoj in obstoj hribovskih kmetij.

Predlagani rešitvi bi imeli na nasledstvo na hribovskih kmetijah tudi posredni vpliv. Z njuno uresničitvijo bi se zmanjšal pomen tistih dejavnikov socialnogeografske strukture hribovskih kmetij, ki na njihovo nasledstvo učinkujejo negativno, okreplil pa bi se pomen tistih, ki nanj delujejo vzpodbudno.

Dr. Boštjan Kerbler – Kefo, prof. geogr. in zgod.,
Urbanistični inštitut Republike Slovenije
E-pošta: bostjan.kerbler@guest.arnes.si

Opombe

- [1] Doktorsko disertacijo je avtor izdelal pod mentorstvom prof. dr. Marijana M. Klemenčiča in somentorstvom prof. dr. Matije Kovačiča.
- [2] The doctoral thesis was carried out by the author under the supervision of Prof. Marijan M. Klemenčič PhD and the co-supervision of Prof. Matija Kovačič PhD.
- [3] Zaradi prilagoditve podatkom v virih, ki smo jih uporabili v raziskavi, smo hribovske kmetije opredelili na podlagi Robičeve (1988, 1990) členitve območij z omejenimi dejavniki za kmetovanje, in sicer kot kmetije, ki ležijo v gorsko-višinskem območju, na več kot 600 metrih nadmorske višine, in tudi kot kmetije, ki ležijo pod 600 metri nadmorske višine, vendar imajo več kot 60 odstotkov kmetijskih zemljišč v nagibu nad 35 odstotkov – po Robičevi tipologiji t. i. strme kmetije.

Viri in literatura

- Barbič, A. (1993) (Samo)obnavljanje kmečkega sloja v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo*, št. 6/1993, str. 258–266
- Hribernik, F. (1994) Proces zapuščanja kmetijstva se nadaljuje. *IB revija*, št. 3–4/1994, str. 26–34
- Hribernik, F. (1996) Ali lahko kmetije v Sloveniji zagotavljajo primerno socialno varnost kmečkemu prebivalstvu? *Socialno delo*, št. 1/1996, str. 15–30
- Juvančič, L. (2002) Model odločanja o zaposlovanju na kmečkih gospodarstvih v Sloveniji: doktorska disertacija. Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Ljubljana
- Kerbler, B. (2007) Povezanost nasledstva na hribovskih kmetijah v Sloveniji z njihovo socialnogeografsko strukturo: doktorska disertacija. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana
- Kovačič, M. (1996) Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981–1991. Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo in Inštitut za agrarno ekonomiko, Ljubljana
- Robič, T. (1988) Razvojni cilji kmetijsko nerazvitih območij. V: *Kmetijski priročnik 1989*. Knjižica za pospeševanje kmetijstva XIX/1989, ČZP Kmečki glas, Ljubljana (1988), str. 28–53
- Robič, T. (1990) Območja z omejenimi naravnimi dejavniki za kmetijstvo v SR Sloveniji. *Zadružna zveza Slovenije*, Republiški center za pospeševanje kmetijstva, Ljubljana
- Robinson, M. G. (1998) *Methods and Techniques in Human Geography*. John Wiley&Sons, Chichester
- Wooldbridge, J. M. (2002) *Econometric analysis of cross section and panel data*. The MIT Press, Cambridge, London